

Janusz Majewski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

OCENA PRACY DORADCÓW PRPGM DOKONANA PRZEZ KIEROWNIKÓW GOSPODARSTW A WYNIKI PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE GOSPODARSTW

1. Wstęp

Przejęcie Polski z gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej wywarło znaczący wpływ na funkcjonowanie wielu branż gospodarki narodowej. Niespodziewane wycofanie dotacji, bariera popytu, niekontrolowany import artykułów żywnościowych, wysoka inflacja oraz wysoko oprocentowany kredyt doprowadziły na początku lat 90. XX w. do trudnej sytuacji w większości gałęzi przemysłu spożywczego, co spowodowało kryzys w rolnictwie. W celu dostosowania się rolników do nowej sytuacji niezbędna była pomoc z zewnątrz. Oprócz państwowych służb doradczych funkcjonowanie rozpoczęło także doradztwo związane z zakładami przetwórczymi oraz doradztwo prywatne, często w ramach programów pomocowych dla polskiego rolnictwa. Przykładem zewnętrznej pomocy dla rolników produkujących mleko był Projekt Rozwoju Prywatnych Gospodarstw Mleczarskich (PRPGM), który realizowano w latach 1990-1997 w północno-wschodniej Polsce. Celem programu było doskonalenie i rozwój nowoczesnej, efektywnej produkcji mleka w gospodarstwach chłopskich (Skopiec 1992) i dzięki temu ukształtowanie nowoczesnych i rentownych gospodarstw mlecznych (Engelman 1992). Geneza, cele oraz etapy PRPGM zostały opisane przez autora w kwartalniku „Wieś i Rolnictwo”.

W opracowaniu zaprezentowano wyniki produkcyjno-ekonomiczne z gospodarstw w gminie Turośl w północno-wschodniej części woj. podlaskiego, które uczestniczyły w pierwszym bądź drugim etapie PRPGM, w powiązaniu z oceną pracy doradczej pracowników programu dokonanej przez kierowników badanych gospodarstw.

W pracy dokonano podziału gospodarstw w zależności od etapu, w którym rozpoczęto współpracę z doradcami programu (pierwszy bądź drugi etap projektu), oraz od rodzaju posiadanej przez rolnika obory (obory wolnostanowiskowe i tzw. obory zmodernizowane).

2. Charakterystyka gospodarstw uczestniczących w PRPGM

Przed przystąpieniem do PRPGM większość badanych rolników prowadziła gospodarstwa wielokierunkowe. Oprócz produkcji roślinnej zajmowano się produkcją zwierzęcą, głównie produkcją bydła i trzody chlewnej. Ze względu na niską jakość gruntów ornych uzyskiwano niskie plony. Zboża plonowały o ponad 60%, a ziemniaki o 30% niżej niż średnio w byłym woj. łomżyńskim (Skopiec i in. 1997). Sytuacja ta skłoniła doradców programu do zmiany struktury użytków rolnych. Niemal całkowicie zrezygnowano z upraw polowych, przekształcając je w trwałe użytki zielone (tab. 1). Pozwalało to efektywnie wykorzystać użytki rolne.

Do ważniejszych zmian w zasobach produkcyjnych gospodarstw uczestniczących w programie należy zaliczyć wzrost przeciętnego obszaru użytków rolnych (w przypadku gospodarstw pierwszego etapu o ponad 100%, a drugiego o 50%) oraz wzrost liczby krów, odpowiednio niemal 3 i 1,5-krotny.

Tabela 1. Charakterystyka gospodarstw PRPGM

Rok	Powierzchnia UR (w ha)	Udział TUZ (w %)	Pogłowie krów (w szt.)	Produkcja mleka (w l)	Mleczność krów (w l)
Gospodarstwa uczestniczące w pierwszym etapie PRPGM (średnio na gospodarstwo)					
1991	21,8	70,7	15,5	55 458	3 173
1993	24,1	90,3	23,1	95 320	4 071
1995	26,1	92,7	25,5	109 293	4 188
1997	28,9	96,8	29,4	145 012	4 834
2000	37,4	98,5	32,7	190 190	5 690
2002	46,7	99,3	42,7	247 492	5 904
Gospodarstwa uczestniczące w drugim etapie PRPGM (średnio na gospodarstwo)					
1991	23,1	68,2	10,8	33 408	3 055
1993	23,4	76,3	12,4	38 566	3 087
1995	31,2	88,4	15,2	59 405	3 910
1997	31,3	92,5	17,6	78 605	4 468
2000	31,8	94,9	19,8	97 433	4 865
2002	33,0	95,7	26,6	137 080	5 123

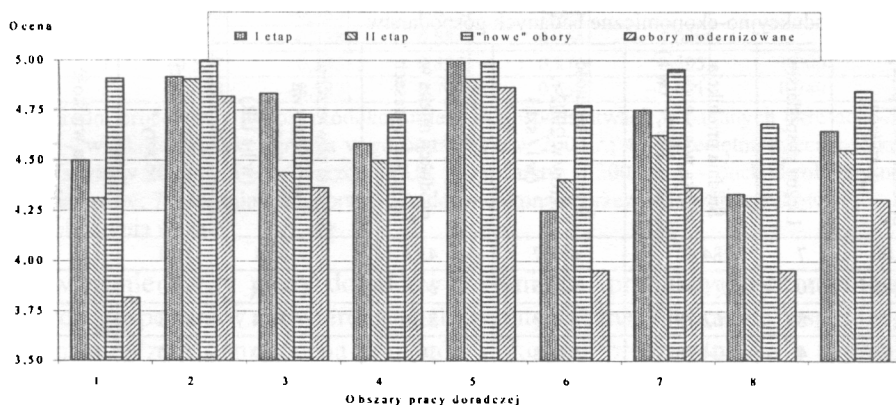
Źródło: badania własne.

Wraz z pogłowiem krów rosła ich wydajność; odpowiednio o niemal 90 i 60%. Powiększenie stada krów w gospodarstwach i zwiększenie ich wydajności mlecznej spowodowały szybki wzrost produkcji mleka. W gospodarstwach uczestników pierwszego etapu przeciętna produkcja mleka w 2002 r. wyniosła niemal 250 tys. litrów (w porównaniu z rokiem 1991 ponad 4-krotny wzrost), a w gospodarstwach uczestniczących w drugim etapie programu w tym czasie produkowano o ponad 110 tys. litrów mleka mniej niż w grupie pierwszej.

3. Ocena pracy doradców PRPGM dokonana przez badanych rolników

Badani rolnicy wysoko ocenili pracę doradców Projektu Rozwoju Prywatnych Gospodarstw Mleczarskich. Przeciętna ocena pracowników projektu w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało brak pomocy, a 5 bardzo dużą pomoc doradczą, przekroczyła 4,5. Spośród dziedzin, w których doradcy pomagali uczestnikom programu, rolnicy najwyżej ocenili porady o pozyskiwaniu mleka wysokiej jakości (średnia ocena 4,93) i żywieniu zwierząt (4,91). Powyżej przeciętnej oceniono także zespolenie rolników (4,66), czyli wspólne kupowanie pasz i nawozów, oraz stworzenie spółdzielni „Zdrowe mleko”. Nieznacznie poniżej średniej oceniono doradztwo pracowników projektu w zakresie gospodarowania na TUZ (4,55) oraz zakupu zwierząt hodowlanych i ich inseminacji (4,52). Najniższe noty otrzymali doradcy za porady inwestycyjne, czyli porady o zakupie środków trwałych (4,32), a także o pozyskiwaniu środków finansowych oraz budowie i modernizacji budynków (4,36).

Ocena pracy doradców różniła się w zależności od etapu projektu oraz od rodzaju posiadanej obory (rys. 1). Średnia ocena pracy doradców przez uczestników pierwszego etapu była wyższa niż rolników z drugiego etapu. Obie grupy najwyższej oceniły pracowników PRPGM za pomoc w zakresie pozyskiwania mleka wysokiej jakości oraz żywienia zwierząt. Najniżej przez rolników pierwszego etapu projektu została oceniona pomoc doradców z zakresu pozyskiwania środków finansowych (4,25) oraz doradztwa „inwestycyjnego” (4,33), uczestnicy zaś drugiego etapu, obok doradztwa „inwestycyjnego”, najniżej ocenili pomoc w zakresie budowy i użytkowania budynków.



Rys. 1. Ocena pracy doradców PRPGM w jej wybranych obszarach w opinii rolników, w zależności od rodzaju posiadanej obory i od etapu projektu

1 – budowa i użytkowanie budynków; 2 – żywienie zwierząt; 3 – gospodarowanie na TUZ; 4 – zakup zwierząt hodowlanych i ich inseminacja; 5 – pozyskiwanie mleka wysokiej jakości; 6 – pozyskiwanie środków finansowych; 7 – zespolenie rolników (wspólne kupowanie paszy, nawozów, stworzenie spółdzielni „Zdrowe mleko” itp.); 8 – doradztwo inwestycyjne

Źródło: badania własne.

Spśród badanych grup gospodarstw najwyżej pracę doradców projektu ocenili rolnicy posiadający obory wolnostanowiskowe. Ich średnia ocena wyniosła 4,85 i była o $\frac{1}{8}$ wyższa niż ocena posiadaczy obór zmodernizowanych (rys. 1). Właściciele „nowych” obór, podobnie jak rolnicy pierwszego etapu, najwyżej ocenili pomoc pracowników projektu w zakresie pozyskiwania mleka wysokiej jakości oraz żywienia zwierząt (w obu przypadkach nota 5,0). Na 4,9 oceniono pomoc w budowie i użytkowaniu budynków oraz w zespoleniu rolników, czyli m.in. w stworzeniu spółdzielni „Zdrowe mleko”, wspólnym zakupie towarów i współpracy sąsiedzkiej. Ta grupa rolników najniżej oceniła pomoc pracowników projektu w zakresie doradztwa inwestycyjnego, lecz ocena ta była również wysoka (4,68). W gospodarstwach posiadających obory zmodernizowane, podobnie jak w pozostałych grupach, najwyżej oceniono pomoc w zakresie pozyskiwania mleka wysokiej jakości oraz żywienia zwierząt (odpowiednio 4,86 i 4,82), a najniżej w zakresie budowy i użytkowania budynków (3,82) oraz pomocy w pozyskiwaniu środków finansowych i doradztwa inwestycyjnego (3,95).

4. Ocena pracy doradców PRPGM dokonana przez rolników w świetle wyników badanych gospodarstw

Rolnicy wysoko ocenili pracę doradców PRPGM. Średnie oceny wystawione doradcom przez badanych rolników znajdowały się w przedziale od 3 do 5. Ponad 15% badanych przyznało pracownikom projektu najwyższą notę, a oceny połowy znalazły się w przedziale od 4,63 do 4,88. Tylko czterech właścicieli gospodarstw oceniło doradców poniżej 4.

Tabela 2. Średnia ocena pracy doradców PRPGM w opinii uczestników programu a wybrane wyniki produkcyjno-ekonomiczne badanych gospodarstw

Średnia ocena pracy doradców	Liczba gospodarstw	Średnia produkcja mleka w gospodarstwie w 2002 r. (w l)	Średnia mleczność krów w 2002 r. (w l / szt.)	Średni % wzrost produkcji mleka w badanych okresach	Średnia powierzchnia gospodarstwa w 2002 r. (w ha UR)	Rodzaj posiadanej obory *	Średnia wielkość dochodu rolniczego netto w 2002 r. (w zł/ krowę)
5,00	7	284 421	6 057	43,6	55,1	1,14	2 964
4,88	10	211 345	5 645	37,3	45,4	1,00	2 632
4,75	8	162 781	5 419	35,0	34,4	1,63	2 171
4,63	4	124 988	5 038	30,1	30,4	1,50	1 639
4,50	3	119 867	5 283	24,0	25,4	2,00	2 102
4,38	3	151 700	5 050	39,3	31,4	1,67	1 929
4,25	2	81 550	4 750	26,4	22,6	2,00	1 445
4,13	2	83 900	4 550	23,0	18,4	2,00	1 567
4,00	1	99 000	4 500	36,4	27,6	2,00	1 491
3,88	2	73 175	5 225	14,7	18,7	2,00	1 417
3,00	2	29 450	3 450	1,6	15,6	2,00	-520

* – 1 – „nowa” obora wolnostanowiskowa, 2 – obora zmodernizowana

Źródło: badania własne.

Kierownicy gospodarstw, którzy najwyżej ocenili pracę doradców projektu, osiągnęli także najlepsze wyniki produkcyjno-ekonomiczne. Gospodarstwa te w 2002 r. wyprodukowały najwięcej mleka, osiągnęły najwyższą wydajność mleczną krów, odznaczały się także największą powierzchnią UR spośród wyodrębnionych grup, a także najwyższą średnią wielkością dochodu rolniczego netto na krowę. Rolnicy ci osiągnęli również najwyższy procentowy wzrost produkcji mleka w latach 1991-2002. Należy także zauważyć, że spośród 17 producentów, którzy najwyżej ocenili pracowników projektu, tylko jeden użytkował oborę modernizowaną.

Wraz ze spadkiem oceny pracy doradców wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw pogarszały się. Najgorsze wyniki w 2002 r. uzyskały dwa gospodarstwa, których właściciele najniżej ocenili pracowników PRPGM. Ich wyniki produkcyjno-ekonomiczne znacznie odbiegały od wyników uzyskanych w innych grupach. Produkcja mleka w tych gospodarstwach była ok. 2,5-krotnie niższa niż w drugiej grupie o najniższej produkcji, a niemal 10-krotnie od grupy z najwyższą produkcją mleka. Wydajność krów w tych gospodarstwach tylko nieznacznie przekroczyła 50% mleczności krów uzyskanej w najlepszej pod tym względem grupie. Rolnicy z tej grupy posiadali najmniejsze gospodarstwa o nieznacznym tempie wzrostu produkcji mleka oraz, jako jedyne, odznaczali się ujemnym dochodem rolniczym netto.

Tabela 3. Wartości współczynników korelacji między oceną pracy doradców dokonaną przez rolników a wybranymi elementami charakteryzującymi badane gospodarstwa

	1 *	2	3	4	5	6	7
1 *	1,000						
2	-0,506	1,000					
3	0,606	-0,771	1,000				
4	0,390	-0,483	0,679	1,000			
5	0,516	-0,738	0,886	0,464	1,000		
6	0,527	-0,595	0,825	0,876	0,605	1,000	
7	0,658	-0,582	0,700	0,655	0,651	0,749	1,000

* – 1 – średni procentowy wzrost produkcji mleka w gospodarstwach w badanych okresach; 2 – typ obory; 3 – wielkość produkcji mleka w gospodarstwie w 2002 r.; 4 – przeciętna mleczność krów w gospodarstwie w 2002 r.; 5 – powierzchnia UR gospodarstw w 2002 r.; 6 – dochód rolniczy netto w złotych na krowę; 7 – średnia ocena pracy doradców dokonana przez badanych rolników.

Źródło: obliczenia własne.

Powiązanie oceny pracy doradców z wynikami produkcyjno-ekonomicznymi badanych gospodarstw potwierdza analiza statystyczna. Obliczone współczynniki korelacji między średnią oceną doradców dokonaną przez rolników a czynnikami przedstawionymi w tab. 2 pozwalają stwierdzić, że istnieje zależność między tymi zmiennymi. Zajac (1994) zastosował następujący podział siły korelacji:

- wyraźna, jeśli współczynnik korelacji $r \geq 0,5$ lub $r \leq -0,5$;
- średnia, jeśli $0,3 < r < 0,5$ lub $-0,3 < r < -0,5$;
- niewyraźna, jeśli $-0,3 \leq r \leq 0,3$.

Wartość współczynników korelacji między oceną doradców a badanymi zmiennymi, wyrażona w liczbach bezwzględnych, waha się od 0,582 do 0,749 (tab. 3), jest to zatem wyraźna zależność.

Potwierdza to stwierdzenie, że rolnicy wysoko oceniający pomoc pracowników PRPGM uzyskiwali najlepsze wyniki produkcyjno-ekonomiczne.

5. Podsumowanie

Doradztwo rolnicze odgrywa ważną rolę. Jego głównym zadaniem, niezależnie od warunków, jest udzielanie pomocy rolnikom i innym mieszkańcom wsi (Wiatrak 1998). Znaczenie tej formy pomocy rolnikom wzrasta w czasie szybkich przemian społeczno-gospodarczych, gdy rolnicy nie potrafią dostosować się do nowych warunków (np. zmiany po roku 1989, wejście Polski do UE).

Pomoc doradców Projektu Rozwoju Prywatnych Gospodarstw Mleczarskich została wysoko oceniona przez współpracujących z nimi rolników (ponad 4,5 w skali od 1 do 5). Ich pracę najwyżej ocenili kierownicy gospodarstw posiadający obory wolnostanowiskowe (4,85) oraz uczestnicy pierwszego etapu programu (4,65).

W badanych gospodarstwach wystąpiła zależność między oceną pracy doradców a wynikami gospodarstw. Rolnicy, którzy uzyskiwali lepsze wyniki produkcyjno-ekonomiczne, wyżej oceniali pracę doradców.

Literatura

- Engelman R., *Założenia i realizacja „Projektu Turośl”*, [w:] *Holenderskie modele produkcji mleka opartej na paszach z użytków zielonych*, Warszawa – Falenty 1992.
- Majewski J., *Doradztwo rolnicze w ramach Projektu Rozwoju Prywatnych Gospodarstw Mleczarskich*, „Wieś i Rolnictwo” 2004, nr 4(125).
- Skopiec B., *Stan zaawansowania i perspektywy rozwoju prywatnych gospodarstw mleczarskich w Turośli*, [w:] *Holenderskie modele produkcji mleka opartej na paszach z użytków zielonych*, Warszawa – Falenty 1992.
- Skopiec B., Wasilewski Z., Pęza T., *Role of Grassland on Specialistic Farms and Environment Protection on Example of „Turośl” Project*, Falenty 1997.
- Wiatrak A.P., *Rola i znaczenie ośrodków doradztwa rolniczego dla środowiska wiejskiego*, „Wieś Jutra” 1998, nr 4.
- Zajac K., *Zarys metod statystycznych*, PWE, Warszawa 1994.

ASSESSMENT OF THE WORK OF THE PRIVATE FARMS DAIRY DEVELOPMENT PROJECT ADVISORS MADE BY FARMS MANAGERS AND THEIR PRODUCTION AND ECONOMIC RESULTS

Summary

The task of agricultural advisors is to help farmers adjust to new economic conditions. The article presents actions launched by agricultural advisors within the Private Farms Dairy Development Project. The author of the article presents the opinions of farmers participating in the programme about the work of the Project's advisors in comparison with their production and economic results.